

הרב ישראל פרידמן בן-שלום

חטא העגל ומשמעותו לדורנו לימוד ב"עירין קדישין" על פרשת כי-תישא

כשאנו קוראים את פרשת חטא העגל עלינו לזכור את הפער בין זמננו לזמנם. אנו קוראים על עשיית העגל לאחר מתן תורה, אחרי ההתעלות הגדולה של מעמד הר סיני, ואנו שואלים את עצמנו: איך זה קרה? בהקשר זה יש להביא בחשבון שני עניינים.

בעל "משך חכמה" מסביר שאומנם הייתה אחדות בעם בעת מתן תורה, אך זו לא הייתה אחדות ששינתה את האדם. זה היה רגע שבו אנשים מתעלים, כדי לרדת חזרה למקום שבו היו לפני כן. לכן, אומר בעל משך חכמה, למעשה אותו מאורע גדול לא היה ממש "מתן תורה", אלא זה היה כמו חריש ראשון בשדה טרשים כדי להכשיר אותו לזריעה. כך אפשר להבין את מה שקרה אחר כך בעשיית העגל. זו הייתה ירידה בלתי נמנעת.

יתרה מכך, כשתמהים על חטא העגל, לא צריך לשאול רק: "מדוע הם לא היו מוכשרים לקבל את התורה?", אלא: "מדוע לא הייתה אחדות מלאה?"

כשאנו קוראים את פרשת חטא העגל עלינו לזכור את הפער בין זמננו לזמנם. אנו קוראים על עשיית העגל לאחר מתן תורה, אחרי ההתעלות הגדולה של מעמד הר סיני, ואנו שואלים את עצמנו: איך זה קרה? בהקשר זה יש להביא בחשבון שני עניינים.

בעל משך חכמה¹ על פרשת יתרו מצטט מדרש על כך שהקדוש ברוך הוא רצה לתת את התורה לישראל, אך לא יכול היה, כי עם ישראל היה מלא במחלוקות. והרי אי-אפשר לתת את התורה אם אין אחדות. והינה, אחרי שבני ישראל הגיעו קרוב להר סיני נוצרה אחדות כלשהי, עד שעל פי המדרש: "באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא: הרי השעה שאתן תורה לבניי"². אבל אחר כך, אנחנו הרי יודעים שהעם ניגש למשה וביקש:

החשובים הם "אור שמח" על משנה תורה לרמב"ם ו"משך חכמה" על התורה.

² איכה רבה, פתיחתא כ.

³ שמות כ, טו.

¹ משך חכמה, שמות כ, כ. הרב מאיר שמחה כהן מדווינסק (1843–1926), מגדולי רבני מזרח אירופה בדור שלפני השואה. ספריו

הייתה גם בירוקרטיה נפלאה, יעילה הרבה יותר משלנו... הכול היה חתום. ידעו בדיוק מי נולד, ומי חי, ואיפה.

בני ישראל בעשיית העגל הלכו עם התרבות הבינלאומית, שהייתה תרבות של עבודה זרה. זו תרבות הכוללת את שלוש העבירות החמורות שמונים חז"ל – עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים – שהולכות יחד. עבודת אלילים אומרת שלמעשה אתה תלוי במצב שלך, במעמד שאליו אתה משתייך, ושסך הכול העניין הוא ליהנות מהחיים. "ליהנות מהחיים" כולל בתוכו גם תחרות וניצול של הזולת. אם אנחנו חוזרים לתקופה ההיא – מי שנחשב בזמנם למתקדם, אלו האנשים שעשו את העגל.

הדברים קשורים זה לזה. ברגע שפתאום הם איבדו את הקשר עם משה רבנו, כמו שמוזכר בחטא העגל,⁶ הם חזרו למה שהם היו לפני כן. הייתה להם הרגשה שהם הולכים עם הגל הבינלאומי, עם הגל של הציוויליזציה הגדולה, ואת זה יש להביא בחשבון כשאנו שואלים ותמהים על חטא העגל.

בתורה של ר' ישראל מרוז'ין מהספר עיריין קדישין⁷ נראה את התנאים שדרושים לכך שאנו לא נלך עם רוח

אלא עלינו להבין שהם היו בני זמנם, הם יצאו ממצרים. במצרים היו משטר וחיים המנוגדים לתורה באופן מוחלט. רק נזכיר את המדרש האומר שבזמן מכת חושך, כשהמצרים לא יכלו לראות ואילו לעם ישראל היה אור במושבבותם, היו מתים רבים מן העם. החושך סייע בכך שהמצרים לא ראו את מות בני ישראל שלא רצו לעזוב את מצרים.⁴ במדרש תנחומא מתואר בדרך גוזמה מספר עצום של מתים מבני ישראל.⁵

מה הכוונה שאותם חלקים מבני ישראל לא רצו לצאת ממצרים? זאת אומרת שהם ממש הסתגלו לתנאי החיים של מצרים. מי שלא רצה לצאת היו השוטרים, הפקידים, המעמד הגבוה. מה שנראה לנו כדבר כל כך חשוב כמו יציאת מצרים, מסתבר שלא נתפס כך אצלם. מבחינתם מי שחשב אחרת היה המוזר. כשהם עשו את העגל הם הלכו עם רוח הזמן, עם העולם הגדול, הנאור, החזק, שעשה את הדברים העצומים במצרים.

כל מי שלומד את ההיסטוריה של מצרים בעת העתיקה יודע שהיא הייתה מעצמה טכנולוגית וייצגה את שיא המדע והקדמה של אותה התקופה. רק דבר אחד היה חסר: הנשמה, ראיית האדם. זו הייתה פירמידה של עבודת.

⁴ מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דפסחא, פרשה יב; שם, מסכתא דויהי, פתיחתא; שמות רבה, בא, יד.

⁵ "וחמשים עלו בני ישראל" (שמות יג, יח) – אחד מחמישה; ויש אומרים: אחד מחמישים; ויש אומרים: אחד מחמש מאות; רבי נהוראי אומר: העבודה (- לשון שבועה), לא, (- אלא רק) אחד מחמשת אלפים (- יצא ממצרים). ואימתי מתו? בימי האפלה, שהיו קוברין ישראל מתיחה ומצרים יושבין בחושך, ישראל

הודו ושיבחו על שלא ראו שונאיהם ושמחו בפורענותן".

⁶ "וַיֵּרָא הָעָם כִּי בָשַׂשׂ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן הַהָר וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מִמִּצְרָיִם לֵאמֹר לָנוּ יִדְעֵנוּ מָה הָיָה לוֹ" (שמות לב, א).

⁷ כדי להקל על רצף הקריאה, התורה מעריץ קדישין הובאה במלואה בסוף המאמר.

"לתקן עולם במלכות שדי, וכל בני
בשר יקראו בשמך".⁸ זו המשמעות של
התיקון ושל החזרת החיות של כל דבר
לשורשו.

שידע שמצווה לעשות מצווה. בעזרת
הביטוי הזה נבין את דרך החסידות. ר'
ישראל מרוזין התכוון בוודאי לכך
שכאשר אדם עושה מצווה כפי שצריך,
הוא בצוותא עם הקדוש ברוך הוא.⁹
זאת אומרת, שדבר ראשון כמובן,
עבירות אתה לא עושה. בדימוי של נהג
פרוע – זה רמזור אדום, שאפילו הוא
לא עובר בו. אני זוכר את התקופה
שלפני מלחמת ששת הימים, שכמעט
בכל מקום היה שלט שכתוב עליו:
"עצור – גבול לפניך!". זה הדבר
המינימלי. אבל אנחנו צריכים להגיע
לדרגה כזו, שאדם עושה מצווה כי הוא
לא יכול להתאפק שלא לעשות אותה,
בגלל ההנאה שיש בה, ונמנע מלעבור
עבירה כי הוא פשוט מרגיש בחילה
לעשות אותה. עד אז צריך את ה"עצור
– גבול לפניך!", אבל זה אינו
האידיאל.

כל הדברים המתוארים כאן הם מאוד
ריאליים. **מחשבה זרה ופנייה למעשה**
קיימים אצל כולנו. כלומר, אדם הוא
רגיש; הוא רגיש למה שאומרים עליו,
הוא מאוד רוצה שיעריכו אותו, וממילא
בקלות יש "פנייה". אפשר לדמות זאת
לשתיית אלכוהול באופן מופרז –
במקום שהמסקה ישמח ויקרב אותך

הזמן, שנוכל באמת להיות שונים. לא
כדי להיות מקוריים, אלא כדי באמת
לשנות ולהשפיע. ואם לא נעשה את זה,
חלילה... את הלוקסוס של "לא
לעשות" עם ישראל אינו יכול להרשות
לעצמו עם התנאים הבינלאומיים ועם
השכנים שמסביב. גם עתה, פרשייה
רודפת פרשייה, ושוב התבשרנו על
שחיתות שלטונית. שימו לב שהלימוד
שלנו הוא דבר מאוד אקטואלי.

דברי ר' ישראל מרוזין הם למעשה
התנאים לכך שנהיה ראויים לתפקיד
שעלינו למלא. כרגיל בתורה חסידית,
יש לרוב אתגר עם "הקודים" הקבליים,
ואנו ננסה להתגבר על המכשולים
ולהסביר אותם תוך כדי הדברים.

השאלה היא, איך אנחנו מפנימים את
הדבר הזה, איך אנחנו יכולים באמת
להרגיש את השורש הרוחני המחייה כל
דבר, את האלוהות השורה בכול. הספר
עירין קדישין אינו ספר מוסר ולא ספר
הנחיות כיצד לחיות. התורות שבו הן
דרך התבוננות בשורש הדברים. אדם
שהפנים את התפקיד שלו רואה בכל
דבר את האלוהות. ממילא האדם הזה
לא נמצא כל הזמן עם העיניים אל-על
ומנותק מן המציאות. להפך, הוא חש
את האלוהות בכל דבר: במאכל שהוא
אוכל, בפרח שהוא מריח, באדם שהוא
פוגש. הוא חש את האדם הזה, מרגיש
את החיוך שלו, וכך הוא מקבל כוח
למלא את התפקיד שלו, שהוא כמובן –

המובאות מתוך התורה מודגשות באותיות
בולטות.

⁸ תפילת עלינו לשבח.

⁹ ראו למשל: ר' מנחם נחום טברסקי
מטשרנוביל, מאור עינים, פרשת וירא (ירושלים
תשע"א, עמ' מג): "שליך נקרא המצווה
מצווה, על שם הדבקות שמדבק האדם חלק

האלוקי השוכן בקרבו אל הכלל אין סוף ברוך
הוא, מלשון צוותא"; ר' משה יהודה לייב
פרידמן מפשקאן (סבו של הרב ישראל), ברכת
משה, פרשת ואתחנן (ירושלים תשמ"ו, עמ'
סד): "כי מצווה הוא לשון התחברות ודביקות,
לשון צוותא חדא, כי על ידי המצוות באים לידי
השגה ודבקות אלוותית".

בעולם, מאחר ששום דבר לא נעשה בלי השגחה עליונה. הוא מדבר על דבר מאוד מאוד ריאלי. נתרגם את זה באופן פשוט. הברייתא במסכת קידושין אומרת: "לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי. עשה מצוה אחת – אשריו שהכריע עצמו לכף זכות; עבר עבירה אחת – אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה".¹⁰ הרמב"ם מסביר שלמעשה מוטלת אחריות קוסמית על כל אדם, וכן ביחס למדינות. מדינה שבה העוונות גברו על הזכויות דינה להיחרב.¹¹

קחו דוגמאות של מדינות רקובות מבחינה מוסרית וחברתית – נניח שפורצת במדינה כזו מלחמה, זהו סופה של אותה מדינה. חברה שאכולה משחיתות ומריבות פנימיות לא תעמוד במבחן של מלחמה פנימית או חיצונית. עלינו להבין שהדברים נכונים הן ברמת המיקרו והן ברמת המאקרו. אדם שחי חיים לא ראויים הורס קודם כול את עצמו. הוא לא חש מתי מגיש לו המלצר השמימי את החשבון. לא משנה באיזה גיל, בסוף הוא יקבל את החשבון – במשפחה שלו, מהילדים שלו. וכשיש אחוז גבוה של אנשים כאלה, זה מביא לחורבן של עמים ומדינות.

בטהרה, ולפי קהלת רבה חכמה חילקו את ימיהם בין לימוד תורה, תפילה ועבודה חקלאית (וראו ש' ספרא, 'קהלא קדישא דבירושלם', ציון, כבד, [תשי"ז], עמ' 183–193). בין כך ובין כך, המימרה על אחריות היחיד כלפי העולם כולו מתאימה להיאמר הן בפי ר' אלעזר, בנו של רשב"י, שאמר עליו ועל בנו שהם מ"בני עלייה" (בירושלמי – "בני העולם הבא"), והן בפי ר' שמעון בן אלעזר, מתלמידי ר' מאיר ומחבריה של אותה עדה מיוחדת של תלמידי חכמים חסידים, שאפה להבאת הגאולה לאחר חורבן הבית השני.

לסביבה, הוא משכר אותך ואתה נעשה אטום לסביבה. אדם כזה, אם הוא כבר חטא, עושה פירוד בין הדבקים, כלומר פירוד בין החומר ובין הרוח, בין הגוף ובין הנפש, בין האדם ובין הקדוש ברוך הוא. **שהפריד אלוף העולם מעולם הזה**, זאת אומרת, אנחנו יכולים כביכול להוציא את הקדוש ברוך הוא מהעולם הזה, בזה שפשוט אנחנו אוטמים את האוזניים, מגיבים לעולם כמו שיכורים. ההפרדה המתוארת כאן בין הדבקים, או בין **חוכמה עלילה לחוכמה תתאה**, היא הפרדה בין החוויה והעשייה שלנו, וכל "העשרים וארבע שעות" שלנו, לבין הדבר הגדול שנועדנו להיות.

וככל שאנחנו חיים בחברה שיש בה יותר אנשים כאלה, והם כמובן לא אשמים, כי כך הם חוננו, אתם מבינים שהאווירה היא בהתאם, ויש בעיות. אדם יכול לדבר על אידיאלים גדולים, ותוך כדי כך להתקיל דווקא את פלוני, כי למעשה הוא לא מודע בכלל אבל יש לו איזה חשבון איתו, שהוא מקנא בו או משהו כזה. אלו **מחשבות זרות**, שמכוחן נעשה קטרוג רחמנא ליצלן.

כשר' ישראל מרוזין מדבר על קטרוג שנעשה בעקבות המחשבות הזרות, מדובר בדבר שיש לו השתקפות

¹⁰ בבלי, קידושין מ ע"א–ע"ב.

¹¹ משנה תורה, הלכות תשובה, ג, א–ב. דברי הרמב"ם על אחריותו של היחיד כלפי העולם כולו מבוססים על דברי ר' אלעזר בר' שמעון בברייתא בקידושין, שם. בתוספתא קידושין, א, יד, מוסר המימרה הוא ר' שמעון בן אלעזר, תלמידו של ר' מאיר, שהיה ככל הנראה חלק מ"קהלא קדישא דבירושלם", קהילה קטנה של בני עלייה שהתיישבה בירושלים לאחר חורבן בית שני בתקופת ר' יהודה הנשיא ובאישור שלטון הקיסרים הסוריים. קהילה זו, המכונה בירושלמי "עדה קדושה", נהגה אכילה

אדם שלם שהגיע לשלמות, כי הוא גם לא יכול להגיע לשם, זה אופקים על גבי אופקים. ככל שיש לך אופקים יותר רחבים, אתה מגלה שוב ושוב שיש עוד אופק נוסף.

אלו פשוט חיים אחרים. והדרך היא קודם כול לדעת, אחר כך להסכים ואחר כך להפנים. אם תפנימו את זה, זה יהיה כמובן שינוי נפלא. אתם בונים משפחות, וממילא המשפחה כבר תהיה אחרת. הילדים נולדים וחיים באווירה אחרת לגמרי. זה הדבר הגדול. ואז "הטירונות" מתחילה מגיל אפס. לעולם לא מחנכים ילדים באמצעות הטפות ומילים. ילד חש בצורה בלתי רגילה, כבר מגיל אפס, איך ההורים שלו חיים באמת.

ראש בני ישראל נקרא כנסת ישראל, זה השכינה. כדי שתהיה באמת כנסת ישראל, היחידים שבה צריכים להיות חיים שהשכינה בתוכם. השכינה היא למעשה החלק הרוחני, האמיתי, שלא לכלכנו אותו ולא הורדנו אותו, ושבזכותו אנחנו חיים למעשה. זו הנשמה. בנשמה אפשר להשתמש כפי שהיא, אך אפשר גם לגרש אותה, כך שהיא תהיה בגלות בחיים שלך. אבל אי־אפשר להרוס אותה. כנסת ישראל היא צירוף של יחידים שהשכינה בתוכם. ולעולם לא נגיע לחברה טובה כמו שצריך, אם רוב היחידים לא יהיו ראויים לזה. את זה עלינו להפנים.

הצעד הבא שיש להביא בחשבון, הוא שמדינת ישראל לא יכולה להרשות לעצמה את העלות של הפסד במלחמה. כל מדינה אחרת, באירופה או במקום אחר, אם היא מפסידה במלחמה זה מאוד לא נעים, אבל זה לא נורא. עם כל האבדות ועל אף אובדן השטח, על אף ההרגשה הלא נעימה כשאתה מאבד או מפסיד, העם נשאר. אבל תארו לעצמכם ביחס ל"שונאיהן של ישראל" (- בלשון סגיי נהור כמובן), כש"שונאי ישראל" מפסידים במלחמה – זו כבר צרה צרורה. מכל הבחינות, מה שהיה נראה לכם בתורה הזו תלוש לכאורה – הופך להיות מציאותי לחלוטין.

ר' ישראל מרוז'ין לא מזכיר את העגל, אבל העגל נוכח בדבריו. נזכיר שוב את שני הגורמים שאפשרו את עשיית העגל: א. בעומק בני ישראל לא קיבלו את התורה, כלומר היא לא נכנסה אליהם באמת; ב. מאחר שהם לא קיבלו אותה, ממילא הם הלכו עם רוח הזמן והתקופה שהם חיו בה. והעולם, הציוויליזציה דאז, הקדמה של זמנם, פירושם עבודת אלילים, כלומר עבודת האגו.

אל הדגם של "האדם השלם" המתואר כאן, אדם ללא פניות – עלינו לשאוף. אלו חיים אחרים, חיים אחרים שהם טובים לפרט וטובים לכלל וטובים לאנושות. והתנאי לכך שיהיה אדם שלם, הוא שלעולם לא יחשוב שהוא

עיריין קדישין השלם, פרשת כי תישא¹²

"כי תישא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו (לה) בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם" – שמות ל, יב).

כתיב: "החכם עיניו בראשו (והכסיל בחושך הולך" – קוהלת ב, יד), פירוש בשורש הרוחני המחייה כל דבר. שאינו רוצה ליהנות מגוף הדבר ומתאוות עולם הזה, ורואה חיות כל דבר ומחזירו לשורשו. "והכסיל שרוצה ליהנות מגוף הדבר כתאוות ליבו, "בחושך הולך" – שאינו רואה חיות הרוחני. וראש נקרא מקום המחשבה. היא חכמה – "כח מה". ו"מה" נקראת הנשמה, כדאיתא בזוהר הקדוש (א, א ע"ב), ואדם נקרא "מה" (אדם בגימטרייה "מה"). כמו שכתוב: "אדם אתם" (יחזקאל לד, לא), אתם קרויים אדם (בבלי, יבמות ס ע"ב – סא ע"א), שהגוף נקרא בשר אדם, על כן יראה אדם לדבק מחשבתו למצוות ומעשים טובים, שידע שמצווה לעשות מצווה.

וזהו מה שכתוב: "כי תישא את ראש בני ישראל" הוא מקום המחשבה, "לפקודיהם", היינו מצוות ומעשים טובים כמו שכתוב: "פיקודי הישרים" (תהילים יט, ט), שיראה שמחשבתו תהיה למצוות ומעשים טובים. "ראש בני ישראל", נקרא כנסת ישראל, זה השכינה. והינה כשעושים מצוות ומעשים טובים בלי פנייה ומחשבה זרה

על ידי אתערותא דלתתא של בני ישראל, נעשה מזה אתערותא דלעילא להשפיע בעולם הזה. אולם כשעושים מצוות בפניות ומחשבות זרות נעשה קטרוג רחמנא ליצלן.

וזהו "כי תישא את ראש", כשירצה להעלות כנסת ישראל, "לפקודיהם", הם מצוות ומעשים טובים שלהם, יראה שלא יהיה פניות, וזה באדם השלם. ושאינו במדרגה זו על כל פנים ימסור נפשו בעשיית המצווה.

וזהו "ונתנו איש כופר נפשו לה", שיכוון למסור נפשו לה' בפקוד אותם, בשעת עשיית המצווה בחינת "פיקודי ה'" כנ"ל, ועל ידי זה "לא יהיה בהם נגף בפקוד אותם", שיתבטלו כל המקטרגים. וזה באדם שסר מרע ועדיין לא עשה טוב, אבל היודע שחטא ועבר, ישוב ויתחרט באמת על שעשה פירוד בין הדבקים. וזהו "וְנִרְצָן מִפְּרִיד אֲלוֹף" (משלי טז, כח), שהפריד אלוף העולם מעולם הזה.

וזהו מה שכתוב: "זה ייתנו כל העובר על הפקודים" (שמות ל, יג), רוצה לומר, מי שעבר על פיקודי השם, ישוב על שעשה "מחצית השקל בשקל הקודש", שיש חוכמה עילאה וחוכמה תתאה, וזה "מחצית השקל", שיתחרט על מה שהפריד ביניהם, ובזה יהיה "תרומה לה" (שם).

¹² נ' פלינטשטיין (מהדיר), עיריין קדישין השלם, א, ירושלים תשס"ט, עמ' קלט-קמ.

